

PETROL FİYATLARINDAKİ DÜŞÜŞ VE ORTADOĞU EKONOMİLERİNE ETKİLERİ



ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES

مركز الشرق الأوسط للدراسات الاستراتيجية



PETROL FİYATLARINDAKİ DÜŞÜŞ VE ORTADOĞU EKONOMİLERİNE ETKİLERİ

ORSAM Rapor No: 194

Aralık 2014

ISBN: 978-605-4615-94-0

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2014

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Hazırlayan:

Rüstem Yanar, *Yrd. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, İİBE, İktisat Bölümü*

İçindekiler

| | |
|------------------------------------------------------------------------|----|
| Takdim..... | 5 |
| GİRİŞ | 7 |
| Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Nedenleri..... | 7 |
| GEÇMİŞTEN BUGÜNE PETROL ŞOKLARI VE ORTADOĞU EKONOMİLERİ | 9 |
| Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Ekonomiye Geçiş Mekanizmaları | 10 |
| 2014 FİYAT ŞOKU VE ETKİLERİ | 13 |
| Düşük Fiyatla Mücadele..... | 16 |
| SONUÇ..... | 18 |
| SONNOTLAR | 19 |
| KAYNAKÇA | 20 |

Tablo ve Grafikler

| | |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Tablo 1. Petrol İthalatçısı Ortadoğu Ülkelerinde Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler | 13 |
| Tablo 2. Petrol İhracatçısı Ülkelerde Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler | 15 |
| Tablo 3. : Ortadoğu'da Petrol İhraç Eden Ülkelerin Sahip Oldukları Fiyat İstikrar Fonları | 17 |
| Grafik 1. Petrol Fiyatlarındaki Değişim Trendleri ve Ekonomik Büyüme | 9 |
| Grafik 2. Petrol İhracatçısı Bölge Ülkelerinde Petrolün Ekonomideki Yeri..... | 11 |
| Grafik 3. Kamu Ekonomisinin Toplam GSYİH İçindeki Payı..... | 11 |
| Grafik 4. Petrol fiyatı, Cari İşlemler ve Bütçe Dengesinde Başabaş Noktaları..... | 15 |
| Grafik 5. OPEC ve Ortadoğu Ülkelerinin Dünya Petrol Üretiminden Aldığı Pay (2013)..... | 16 |
| Grafik 6. Petrol İhraç Eden Bölge Ülkelerinin Sahip Oldukları Fonların GSYİH'ya Oranı..... | 17 |

TAKDİM

Petrol Ortadoğu coğrafyasında son yüzyılda siyasi gelişmeleri belirleyen temel unsurlardan birisidir. 1960'lı yıllarda OPEC'in kurulması ile petrol üretici bölge ülkelerinin enerji alanında söz sahibi olma çabaları 1973 yılında ilk kez önemli bir sonuç vermiştir. Fakat bu krizle birlikte artmaya başlayan petrol fiyatları dünya ekonomisinde ciddi sıkıntılar yaratmış giderek krizlerle özdeşleştirilir olmuştur. 1973 krizinden bugüne petrol fiyatlarındaki değişim gerek bölge ülkelerinin, gerekse diğer ülkelerin önemli bir gündem maddesi olmuştur.

Petrol fiyatları ile Ortadoğu Ekonomileri arasında çift yönlü bir etkileşim bulunmaktadır. Dünya rezervlerinin çoğunun ve dünya üretiminin yüzde 30'undan fazla bir kısmının bu bölgede yer alması dünya petrol fiyatlarının belirlenmesinde bu bölgeyi önemli bir aktör haline getirmektedir. Ancak, petrol üreticisi bölge ülkelerinin ekonomilerin aşırı derecede petrole bağımlı olması, onları fiyat değişimlerinden kaynaklı istikrarsızlıklara maruz bırakmaktadır. Bu açıdan son aylarda yaşanan petrol fiyatlarındaki gerilemenin bölge ülkeleri açısından oldukça önemli sonuçlar doğuracağı yönünde beklentiler yaygındır. Bu ORSAM raporu petrol fiyatlarındaki trendleri ve fiyatlardan kaynaklı krizleri tarihsel bağlamı ile ele almakta ve 2014 fiyat şokunun etkilerini detaylı biçimde incelemektedir. Uluslararası gündemde giderek önem kazanan fiyat hareketliliklerini geniş bir ekonomik bağlama oturtan bu analizin konuya ilgi duyanlar için önemli bir referans oluşturacağını ümit ediyoruz.

Doç. Dr. Şaban Kardaş
ORSAM Başkanı

Hazırlayan: Rüstem Yanar, Yrd. Doç. Dr. Gaziantep Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

PETROL FİYATLARINDAKİ DÜŞÜŞ VE ORTADOĞU EKONOMİLERİNE ETKİLERİ

GİRİŞ

Petrol fiyatlarında son dört ay içerisinde hızlı bir düşüş yaşandı ve Brent Tipi Petrolün varil fiyatı Kasım ayı başlarında son 4 yıldan beri ilk kez 80 Dolar'ın altına indi. 27 Kasım'da Viyana'da yapılan OPEC toplantısından petrol arzının azaltılmayacağı kararı fiyatın 71 Doları görmesine yol açtı. 2008 yılı Mortgage krizi sonrası 60 dolar seviyelerine kadar gerileyen petrol fiyatı, takip eden yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı büyüme trendi ve Arap Baharı ile petrol arzında olası azalma beklentisi nedenleri ile yükselişe geçmişti. 160 Dolar kadar yükselen fiyatlar, son dört yıldır 100 doların üzerinde seyreliyordu.

Petrolün günümüzde hala önde gelen enerji kaynaklarından biri olması ve birçok sektörde hammadde olarak kullanılması nedeni ile fiyat değişimleri dünya ekonomisi açısından oldukça önemlidir. Petrol fiyatlarında azalmanın sürekli olması petrol ithal eden ülkelerde kısa dönemde girdi maliyetlerinin düşmesi anlamına geleceğinden, enflasyon üzerinde de olumlu etkiler yaratacağı beklenebilir. Aynı zamanda bu ülkeler petrole daha az döviz vermek durumunda olacaklarından dış ticaret dengesi ve büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratacaktır. Orta vadeli etkilere bakıldığında petrol ihraç eden ülkelerdeki talep daralması, bu ülkelerle ticaret

yapan ülkelerin ihracatını azaltacağından olumsuz etkilere yol açabilir.

Petrol ihraç eden ülkeler açısından ise fiyatlardaki gerileme sıkıntılı günlerin habercisidir. Düşük fiyatların sürekliliği OPEC ülkeleri ve petrole bağımlılığı yüksek düzeydeki Ortadoğu ekonomileri açısından büyük riskler taşımaktadır. Son dört yıldır Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan politik istikrarsızlıklar ülkeleri ciddi ekonomik problemlerle karşı karşıya bırakmışken, petrol fiyatlarındaki düşüş ekonomilerin küçülmesine yol açacaktır. Bu durum kamu harcamalarının azalması ve işsizlik sorununun artması nedeni ile politik istikrarsızlığı artırma potansiyeli taşımaktadır.

Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Nedenleri

2014 Haziran'ında başlayan düşüş trendine neden olan faktörleri arz ve talebe bağlı faktörler olarak ikiye ayırmak gerekir. Talep yönünden bakıldığında küresel ekonomide büyüme oranının beklentilerden düşük gelmesi, geleceğe dönük beklentilerin aşağı yönlü revize edilmesi en önemli neden olarak gösterilmektedir. Avrupa ekonomilerinin son dört yılda gösterdiği düşük performansın

devam edeceği yönündeki beklentiler ve Japonya'nın son açıklanan büyüme verileri ile resesyona girmesi petrol talebinde azalmaya yol açarak fiyatların düşmesine yol açmaktadır.

Arz yönlü etkilere gelince bulunan yeni rezervler ve geleneksel olmayan yöntemlerle (özellikle ABD'de) petrol üretiminin artmış olması fiyatlar üzerindeki aşağıya doğru baskıyı arttırmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansının raporuna göre 2020 yılında kadar Kuzey Amerika enerjide dışa bağımlığı olmaktan tamamen kurtulacak ve önemli bir petrol ihracatçısı haline

geleceği beklenmektedir. Önümüzdeki yıllarda petrol arzının artacağı beklentisi fiyatların aşağı yönlü hareket etmesine yol açmaktadır.

Reel ekonomik gelişmelerin yanında uluslararası politik gelişmelerinde petrol fiyatlarının düşmesinde etkili olduğu son günlerde sıkça konuşulan konular arasındadır. Özellikle Rusya'nın izlemiş olduğu dış politikanın yarattığı gerilim ve İran'ın Nükleer enerji politikaları nedeni oluşan uyuşmazlıkların, petrol fiyatları kullanılarak baskı altına alınmaya çalışıldığı birçok yazar tarafından dile getirmektedir¹.

GEÇMİŞTEN BUGÜNE PETROL ŞOKLARI VE ORTADOĞU EKONOMİLERİ

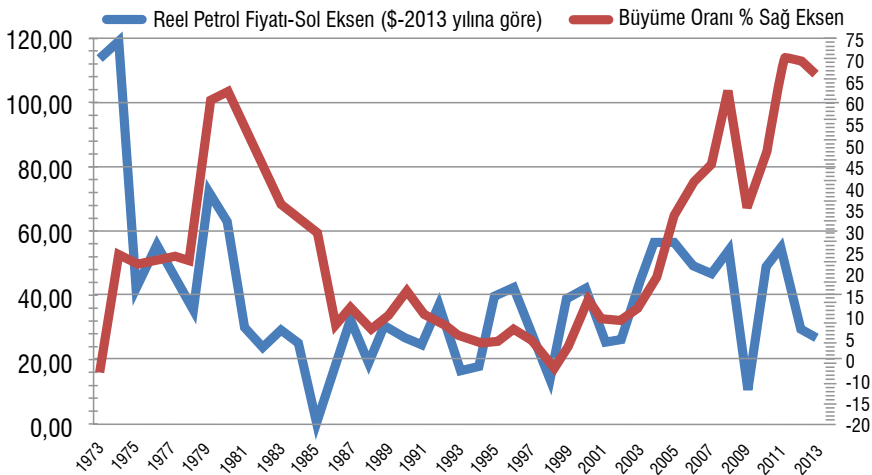
Petrol fiyatlarındaki değişim yeni bir olgu değildir. İkinci dünya savaşından 1970'li yıllara kadar nispeten düşük ve istikrarlı olan petrol fiyatları 1973 yılında yaşanan Yom Kippur savaşı sonrası OPEC ülkelerinin ambargo uygulaması ile üçe katlanmıştır. 74-78 yılları arasında görece olarak istikrarlı seyreden petrol fiyatları 1979 yılında İran İslam Devrimi sonrası tekrar yükselişe geçmiş ve 1981 yılında başlayan İran- Irak savaşı petrol fiyatlarının 37 dolara kadar çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde petrol fiyatlarındaki hızlı artışlar Petrol ihraç eden ülkelerde hızlı ama istikrarsız bir ekonomik büyümeye yol açmış ve artan gelirler "petro-dolar" olarak küresel finans piyasalarına akmıştır.

1981-1987 arasında hem OPEC üyesi olmayan ülkelerdeki petrol üretimindeki artış ve teknolojik gelişmeler neticesinde azalan petrol talebi varil fiyatının 8 dolara kadar gerilemesine yol açmıştır. Ağustos

1990'da Irak'ın Kuveyti işgal etmesi ile hafif yükselişe geçen petrol fiyatları, 1990'lı yıllarda sürekli bir düşüş trendi göstermiştir. 1997 Asya krizi sonrasında 12 dolar seviyesine gerileyen petrol fiyatları Rusya ve OPEC ülkelerinin petrol arzını azaltması ile tekrar yükselişe geçmiştir. 2002'de düşen petrol fiyatlarına karşı tekrar üretimi azaltma politikası uygulanmıştır. 2002 sonrasında küresel ekonomideki büyümeyle bağlı talep artışı petrol fiyatlarının hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. Bu yükseliş süreci 2008 krizine kadar sürmüştür.

2009 yılında başlayan son yükseliş trendi gelişmekte olan ülkelerin büyüme performansındaki hızlı toparlanmadan kaynaklanmıştır. Avrupa ve ABD'de yaşanan durgunluğun gelişmekte olan piyasalara yayılması ve arz yönlü etkiler nedeni ile petrol fiyatlarında son dört aydır düşüş trendi devam etmektedir.

Grafik 1. Petrol Fiyatlarındaki Değişim Trendleri ve Ekonomik Büyüme



Kaynak: BP, 2014 - OPEC (Petrol Fiyatı 2013 baz yılına göre.)

Son kırk yıl içerisinde oldukça dalgalı bir seyir izleyen petrol fiyatları, Ortadoğu'da özellikle petrolün uzun süre (bazı ülkelerde halen) tek ihracat ürünü olduğu ülke ekonomilerinde oldukça istikrarsız bir ekonomik performans sergilemesine yol açmıştır (Grafik 1). Fiyatlardaki artış gelirlerin artmasına ve ekonomik büyümenin hızlanmasına yol açarken; fiyatlardaki düşüş doğrudan ekonomik dinamizmin zayıflamasına neden olmaktadır. Ekonomik çeşitliliğin düşük olduğu, petrolün en önemli gelir kaynağı olduğu bu ülkelerde, fiyatların artması ekonomide kolay finansman nedeni ile harcamaları arttırmaktadır. Ancak artan döviz geliri Hollanda Hastalığı diye tabir edilen, ulusal paraların aşırı değerlendirilerek petrol harici sektörlerde rekabet gücünün kaybolmasına neden olmaktadır. Bu durum ekonomiyi tek mala aşırı derecede bağımlı hale getirmekte ve fiyatlardaki gerilemeler ile birlikte harcamaların azalmasına, kamu açıklarının artmasına ve büyüme sürecinin istikrarsız hale gelmesine yol açmaktadır.

Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Ekonomiye Geçiş Mekanizmaları

Petrol fiyatlarındaki değişimler petrole bağımlılığı yüksek düzeyde olan Ortadoğu'da ekonomik performansı doğrudan etkilemektedir. Bölge ülkelerinde petrol fiyatları ile ekonomik performans arasında ilişkiyi test eden çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların hemen hepsinde Ortadoğu'da Petrol İhracat eden ülkelerde petrol fiyatlarındaki artışın eko-

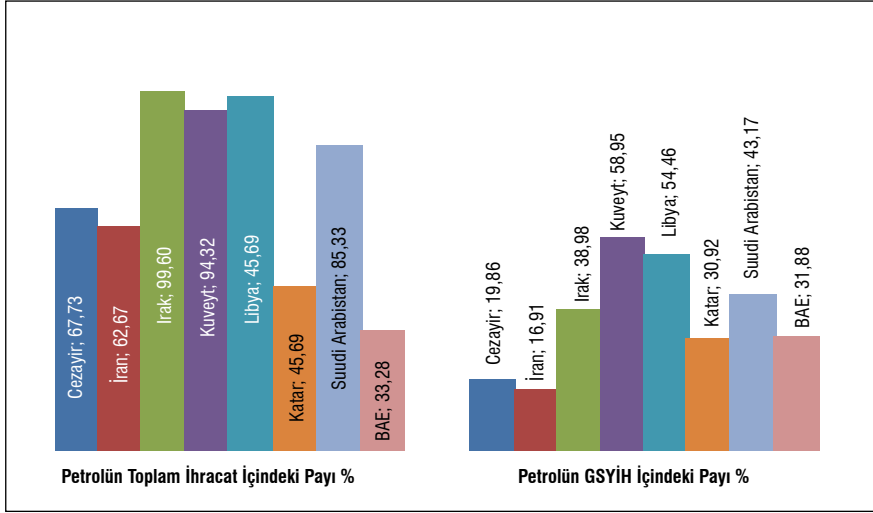
nomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır². Petrol fiyatlarının ekonomik etkileri Cari İşlemler, Kamu Harcamaları ve Döviz Kurları olmak üzere üç mekanizma aracılığı ile gerçekleşir (Berument vd. 2010).

Petrol fiyatlarındaki değişimler ilk olarak petrol ithal eden ülkelerle ihracatçı ülkeler arasında refah transferine açar. Petrol fiyatlarındaki artışlar ihracat yapan ülkelerde cari işlem fazlasını arttırırken, fiyatların düşmesi Cari işlemler üzerinde olumsuz etkilerde bulunur.

Grafik 2'de Ortadoğu'da Petrolün Toplam İhracat ve GSYİH içerisindeki payları gösterilmiştir. Katar ve BAE'nde nispeten dış ticarete petrol bağımlılığı görülmektedir. Ancak bu ülkelerde doğal gaz ihracatının almış olduğu pay yüksek olduğu için oran azalmaktadır. BAE'nde reeksport oranının yüksek olması petrolün payını azaltan diğer bir faktördür.

Petrolün GSYİH'dan almış olduğu pay da oldukça yüksektir. Özellikle Kuveyt, Libya, İran ve Suudi Arabistan petrol toplam mal ve hizmet miktarı içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu açıdan petrol fiyatlarındaki artış, bu ülkelere ithalatçı ülkelerden refah transferine yol açarak, ekonomik büyümeyi hızlandırırken, petrol fiyatlarındaki düşüş tam tersi bir etki yapmaktadır. Son kırk yılın fiyat hareketleri dikkate alındığında (Grafik 1), bu ilişki daha net bir şekilde görülebilir.

Grafik 2. Petrol İhracatçısı Bölge Ülkelerinde Petrolün Ekonomideki Yeri



Kaynak: IMF, 2014

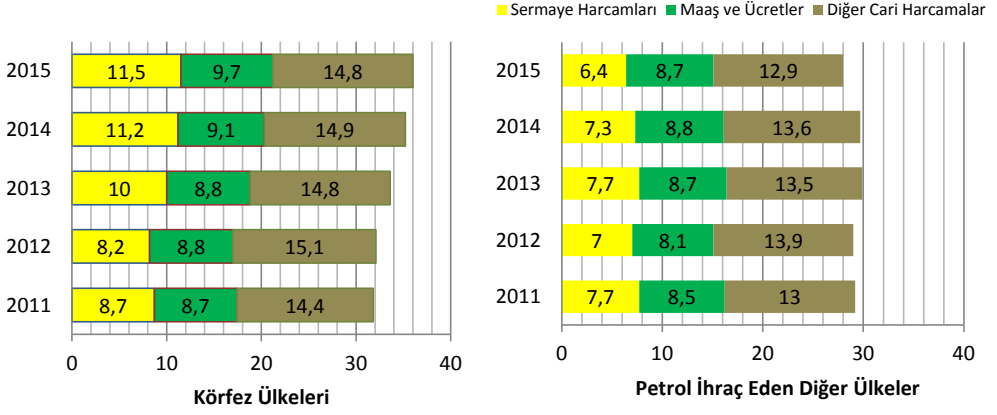
İkinci Mekanizma değişen fiyatların kamu gelirleri üzerinde yarattığı etkidir. Petrol İhracatçısı ülkelerde³ petrol hala ekonomik büyümenin temel motorudur ve aktarım mekanizması hükümet harcamalarıdır (Hamdi-Sbia, 2013). Hussain vd.(2008)'nin yaptığı araştırmaya göre bu ülkelerde petrol dışı gayrisafi yurt içi hasıla ile petrol fiyatları arasında güçlü bir korelasyon ilişkisi bulunmaktadır. Bunun nedeni yükselen fiyatların yol açtığı kamu harcamalardaki artıştır

Grafik 3'de kamu ekonomisinin toplam GSYİH içerisindeki payı gösterilmiştir. Petrol ihraç eden ülkelerde kamu sektörünün toplam içerisindeki payı yüzde 30 düzeyinin üzerindedir. Kamu harcamalarının ekonomi içerisindeki payının yüksek olması ve kamu gelirlerinin petrole

bağımlı olması istikrarsız bir ekonomik performansa yol açmaktadır.

Kamu harcamalarının büyüklüğü kadar, ne tür harcamaların yapıldığı da ekonomik sonuçları açısından önemlidir. Harcama türleri açısından Körfez ülkeleri ve diğer ülkeler arasında bir ayrışma göze çarpmaktadır. Körfez ülkelerinde sermaye harcamalarının payı giderek artarken, diğer ülkelerde düşmektedir. Cari harcamalar ve Personel harcamaları ekonomide cari anlamda bir artış yaratırken, sermaye harcamaları daha uzun vadeli büyüme potansiyelini arttırmaya yöneliktir. Bu açıdan Körfez ülkeleri sermaye harcamaları yolu ile ekonomide çeşitliliği arttırmak ve petrol bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir. Bu hedefin gerçekleştirilebilirliği ancak petrol dışı yatırımların artırılması ile mümkündür.

Grafik 3. Kamu Ekonomisinin Toplam GSYİH İçindeki Payı



Kaynak: IMF, 2014

Üçüncü mekanizma ise döviz kurları aracılığı ile gerçekleşir. Petrol fiyatlarındaki artışlar, ülke para biriminin aşırı değer kazanmasına yol açarak, petrol haricindeki sektörlerdeki rekabet gücünü azaltır. Zamanla ekonomik çeşitliliğin azalmasına yol açan bu durum, “Hollanda

Hastalığı” veya “Doğal Kaynak Laneti” olarak isimlendirilir. Fiyatlardaki değişimlerin döviz kurlarına geçiş etkisi, ülkede uygulanan kur rejimi ile yakından ilişkilidir. Bu açıdan yaratacağı etkilerde döviz kuru politikasına göre değişebilir.

2014 FİYAT ŞOKU VE ETKİLERİ

Son dönemde yaşanan petrol fiyatlarındaki gerilemenin yaratacağı ekonomik etkiler Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri özelinde değerlendirildiğinde, petrol ihraç eden ülkeler ve ithal eden ülkeler açısından farklılıklar arz edecektir. Petrol ithal eden ülkeler⁴, petrol fiyatlarındaki düşmeden cari işlem dengesi ve enflasyon açısından olumlu yönde etkileneceği beklenebilir. Ancak yapılan çalışmalarda bölgede petrol ihracatçısı olmayan ülkelerin de fiyat şoklarından etkilendiği ortaya konulmuştur (Berument vd., 2010). Fiyatlardaki düşüş petrol ihracatçısı ülkelerde talep daralmasını beraberinde getireceğinden bu ülkelerde ihracat yapan ekonomiler de olumsuz yönde etkilenebileceği söylenebilir. Hali hazırda bölgede yaşanan iç savaş nedeni ile çökmüş olan Suriye ekonomisi ve mülteci akınına uğramış Ürdün ve Lübnan⁵ da olumsuz yönde etkilenmektedir. Petrol ihracatçısı ülkelere işgücü geliri elde eden Mısır ve Tunus'un gelirlerinde bir azalma muhtemeldir. Bu ülkeler henüz geçiş süreci-

nin yaratmış olduğu ekonomik maliyeti, yüksek kamu açıkları ve cari işlem açıkları daha da kötüleşmesine neden olabilir. Tablo 1'de bölgede petrol ithalatçısı ülkelerinin ekonomik verileri gösterilmiştir. 2010 sonrasında hem ekonomik büyüme hızı yavaşlamış, hem de cari işlem açıkları ve bütçe açıklarında hızlı bir artış meydana gelmiştir.

Ortadoğu'da petrol ithalatçısı olan ülkelerde dış açıklarının finansmanında önemli bir kaynak Körfez Ülkeleridir. Bu finansman Yemen ve Mısır gibi ülkeler açısından işgücü gelirleri şeklinde olabildiği gibi, doğrudan yardımlar, altyapı yatırımların finansmanı, bütçe finansman destekleri şeklinde de olabilmektedir. Petrol fiyatlarındaki gerilemenin ihracatçı ülkelere meydana getireceği gelir kaybı nedeni ile bu ülkelere elde edilen işgücü gelirlerinin ve doğrudan finansman desteklerinin azalmasına yol açacaktır. Bu süreç özellikle geçiş sürecindeki ülkeler açısından büyük riskler taşımaktadır.

Tablo 1. Petrol İthalatçısı Ortadoğu Ülkelerinde Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler

| | 2000- 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 2014* |
|------------------------------|---------------|-------|-------|--------|-------|
| Reel GSYİH Büyüme | 5,10 | 1,80 | 2,00 | 2,60 | 3,70 |
| Cari İşlem Dengesi/ GSYİH | -1,90 | -5,10 | -7,50 | -4,70 | -5,90 |
| Bütçe Dengesi/GSYİH | -5,50 | -7,40 | -8,70 | -10,50 | -9,30 |
| Enflasyon | 6,20 | 8,60 | 8,10 | 10,10 | 10,80 |

*Tahmin, Kaynak, IMF, 2014

Petrol İhracatçısı ülkeler açısında değerlendirildiğinde, petrol fiyatlarındaki gerilemenin sürekli olması halinde bu ülkelerde ekonomik durgunluk kaçınılmaz gibi görünmektedir. Bu ülkelerde 2012 sonrası büyüme hızında yavaşlama trendi görülmektedir. Petrol fiyatlarındaki düşüşün sürekli olması ekonomik daralmayı beraberinde getirebilir.

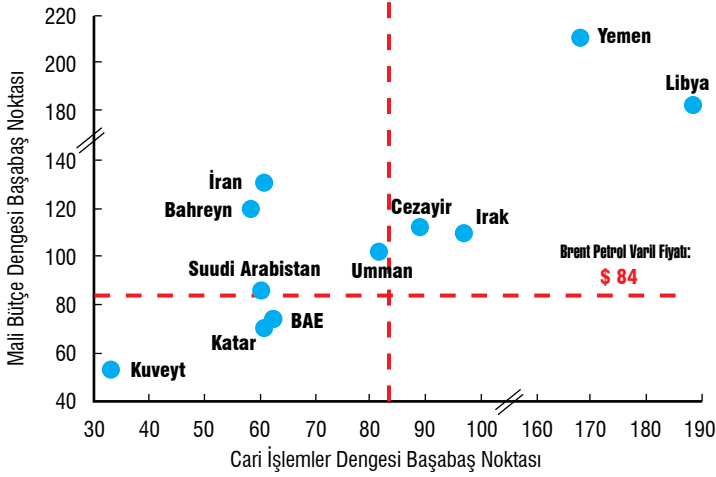
Büyümenin yavaşlaması ve petrol gelirlerindeki azalma kamu gelirlerinin de azalmasına yol açacağından kamu bütçe dengesi üzerindeki baskıları arttıracaktır. 2011 sonrası yaşanan süreçte, hükümetler sosyal kaosu önleyebilmek için personel ve cari harcamalarını arttırmışlardır. Ayrıca son dönemde ortaya çıkan terör tehdidi güvenlik harcamalarında artışa neden olmuştur. Artan kamu harcamaları bir yandan kamu borç yükünün artmasına, öte yandan da enflasyonist bir baskı oluşturmaktadır. Aynı zamanda zaten yüksek olan kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının daha da artmasına yol açmıştır. Bu sorunlar ortada iken bu fiyat şoku bu ülkelerdeki ekonomik sıkıntıları da arttıracaktır.

Grafik 3'te Ortadoğu'da petrol ihraç eden ülkelerin petrol fiyatına bağlı olarak, bütçe ve cari açıklarında başa baş noktaları(break-even Price) verilmiştir. Dikey ekseninde 2014 yılı için planlanan kamu bütçesinin dengesinin sağlanması için gereken, yatay ekseninde ise cari

işlemler dengesinin sağlanabilmesi için gereken petrol fiyatları verilmiştir. UEA tahmini doğrultusunda Brent Tipi petrolün varil fiyatını 84 dolar olarak ele aldığımızda ülkelerin bütçe ve cari işlem dengeleri gösterilmiştir. Bu fiyat düzeyinde Yemen, Libya, Cezayir ve Irak'ın hem cari açık hem de kamu açığı sorunu ile karşı karşıya kalacağı söylenebilir. İkiz açık sorunu ile karşılaşan bu ülkelerin GSYİH'ları yüksek düzeyde petrole bağımlı olması fiyatların düşmesinin yaratacağı olumsuz etkileri daha da kronikleştirecektir. Yemen ve Libya'daki geçiş süreci ve Irak'da yaşanan savaş durumunun yanında, petrol fiyatlarının yaratacağı yavaşlama da dikkate alınırsa bu ülkeleri ekonomik açıdan zor günler beklemektedir. Fiyat düzeyinin 80 doların düşmesi durumunda Umman'da baş etmek zorunda olduğu bütçe açığı problemi ile birlikte cari açık sorunu da ortaya çıkacaktır.

İran, Bahreyn ve Suudi Arabistan için bu fiyat düzeyinde bir cari açık sorunundan bahsedilemez. Ancak artan kamu harcamalarını verilen fiyat düzeyinde karşılayabilme gücünden yoksun gözükmektedirler. Bu ülkelerdeki bütçe açığı sorunu ile karşı karşıya oldukları söylenebilir. Özellikle İran'ın sahip olduğu yüksek bütçe açıkları petrol fiyatlarındaki düşüş ile birlikte kronik. Katar ve BAE petrol fiyatları 70 doların altına düşmediği sürece hem bütçe dengesinde hem de cari işlem dengesinde bir sorun oluşmayacaktır.

Grafik 4. Petrol Fiyatı, Cari İşlemler ve Bütçe Dengesinde Başabaş Noktaları



Kaynak: IMF, 2014

Petrol ihraç eden ülkelerde ekonomi petrol fiyatları ile ivmelenen kamu harcamalarına yüksek oranda bağımlıdır. Bu nedenle petrol fiyatlarının artıyor olması bu ülkelerde kamu harcamalarının artmasını

da yol açmaktadır. Bu durumda istihdam ve kişi başına düşen milli gelir artmaktadır. Fiyatlardaki gerileme durumunda ise ters yönlü bir etki oluşmaktadır.

Tablo 2. Petrol İhracatçısı Ülkelerde Seçilmiş Makroekonomik Göstergeler

| | GSYİH Büyüme (% Yıllık) | | | Bütçe Dengesi/ GSYİH | | | Cari İşlem Dengesi/ GSYİH | | |
|--------------|-------------------------|-------|------|----------------------|------|------|---------------------------|------|------|
| | 2011 | 2012 | 2013 | 2011 | 2012 | 2013 | 2011 | 2012 | 2013 |
| Cezayir | 2.8 | 3.3 | 2.7 | -1.2 | -4.1 | -1.8 | 9.9 | 6 | 0.4 |
| Bahreyn | 2.1 | 3.4 | 4.9 | -1.5 | -3.2 | -4.4 | 11.2 | 7.3 | 12 |
| İran | 2.7 | -5.6 | -1.7 | -1.4 | -2 | -2.2 | 11 | 6.6 | 8.1 |
| Irak | 10.2 | 10.3 | 4.2 | 4.7 | 4.1 | -5.9 | 12 | 6.7 | 0 |
| Kuveyt | 6.3 | 6.2 | 0.8 | 33.3 | 33.4 | 28.7 | 41.8 | 43.2 | 38.8 |
| Libya | -62.1 | 104.5 | -9.4 | -9 | 25.9 | -1.3 | 9.1 | 35.4 | -2.8 |
| Umman | 4.5 | 5 | 5.1 | 9.1 | 4.5 | 5.8 | 15.3 | 11.6 | 9.7 |
| Katar | 13 | 6.2 | 6.1 | 6.6 | 9.6 | 11.3 | 30.3 | 32.4 | 29.2 |
| S. Arabistan | 8.6 | 5.8 | 3.8 | 12 | 14.6 | 8.3 | 23.7 | 22.4 | 17.4 |
| BAE | 3.9 | 4.4 | 4.8 | 4.1 | 8.5 | 7.1 | 14.6 | 17.3 | 14.9 |
| Yemen | -12.7 | 2.4 | 4.4 | -4.5 | -6.4 | -7.1 | -4 | -1.3 | -2.7 |

Kaynak: IMF, 2014

Petrol gelirlerinin azalmasına bağlı olarak artan bütçe açıkları ve cari işlemler hesabında dengesizlikler ekonomik performansını olumsuz yönde etkileme potansiyeli taşımaktadır. Tablo 2'de gösterilen veriler dikkate alındığında, Bu süreç ekonomide durgunluğun ve işsizlik sorunun artmasına yol açacaktır. Aynı zamanda ülkelerdeki yurt dışı piyasalardan borçlanma ihtiyacının artması kırılabilirliğin artmasına ve borçlanma maliyetlerinin yükselmesine yol açması muhtemeldir. Ortadoğu'da hali hazırda yaşanan geçiş süreci, siyasi belirsizlikler ve terör tehdidi ülkelerin yabancı yatırımcılar açısından güvenilirliğini azaltmış durumdadır. Petrol fiyatlarındaki gerilemenin kalıcı olması halinde ülkelerdeki sorunların daha kronik hale gelmesi tehlikesi bulunmaktadır. Bu durum sadece petrol ihraç eden ülkeler açısından değil, bu ülkelerden yardım alan ve işgücü geliri sağlayan diğer bölge ülkeleri açısından da önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Ancak Petrol fiyatlarındaki değişimlerin etkilerini kısa ve orta vadeli etkileri olarak ayırmak gerekir. Yapılan çalışmalarda orta vadeli etkilerin, kısa vadeli etkilerden çok daha şiddetli olduğunu ortaya koymaktadır (Ftiti vd, 2014). Bunun nedeni ülkelerin sahip olduğu fiyat istikrar fonlarıdır (Bakınız Tablo 3). Bu açıdan bahsedilen etkiler kısa vadede belirgin olarak ortaya çıkmaya bile Petrol fiyatlarındaki değişim-

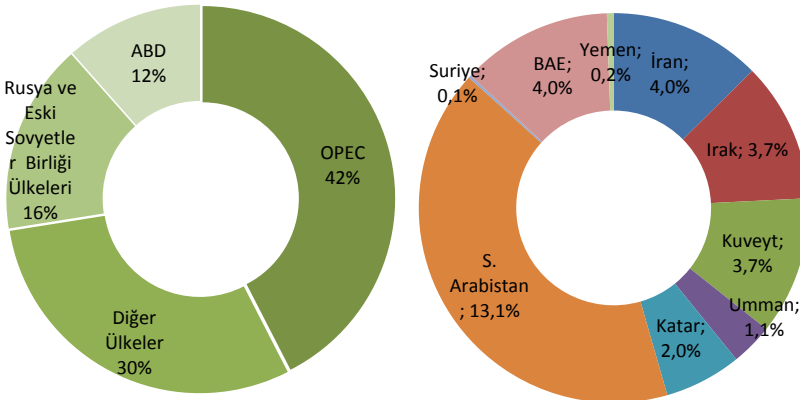
lerin orta vadede ekonomik bir daralmaya yol açabileceği söylenebilir.

Düşük Fiyatla Mücadele

Petrol fiyatlarındaki değişimin etkilerini minimize etmek iki yoldan mümkün olabilir. Birinci yöntem fiyat düşüşlerinin önüne geçebilmek için arz miktarının değiştirilmesidir. 12 Petrol ihracatçısı ülkenin oluşturduğu Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) dünya petrol üretiminin yüzde 42'lik kısmını gerçekleştirmektedir. Bu üretimin yüzde 77'lik kısmı ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yapılmaktadır. Dolayısı ile bu ülkelerin petrol üretimini arttırması petrol fiyatlarının düşmesi ile sonuçlanırken, üretimi azaltması petrol fiyatlarında yukarı yönlü bir harekete yol açmaktadır. 1998 ve 2002 yıllarında OPEC ülkeleri fiyatların aşırı düşmesi nedeni ile petrol arzını kısırarak, düşüşü önlemiştir.

Petrol fiyatlarındaki gerileyişin yaratacağı olumsuzlukları bertaraf etmek amacı ile OPEC ülkelerinin günlük petrol üretiminde bir azalmaya gitmesi bekleniyordu. Ancak 27 Kasım'da Viyana'da yapılan toplantıda Petrol üretiminin azaltılması kararı alınmadı. Dünya petrol talebinde 2015 yılında büyük bir artış olmadığı düşünülürken düşük petrol fiyatlarının önümüzdeki günlerde devam edeceğini söyleyebiliriz.

Grafik 5. OPEC ve Ortadoğu Ülkelerinin Dünya Petrol Üretiminden Aldığı Pay (2013)



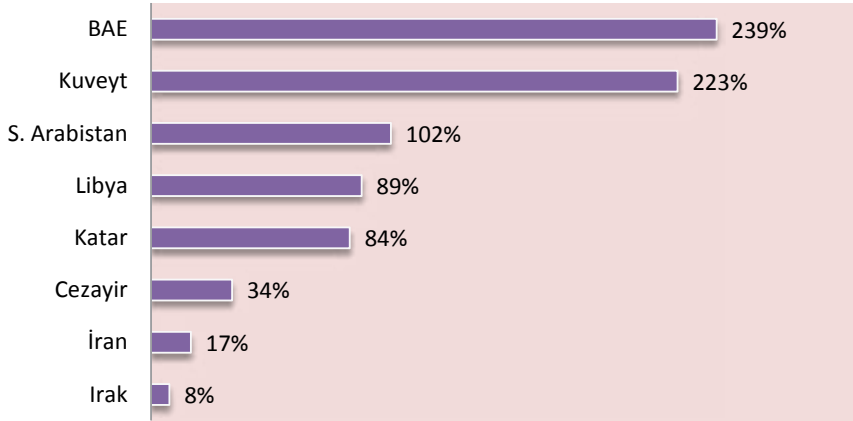
Kaynak: BP Energy Statistics

İkinci yöntem ise İstikrar Fonları oluşturarak, fiyatların yüksek olduğu dönemlerde tasarruf edip, fiyat düşüşlerinin yaratacağı etkileri minimize edilmesidir. Ortadoğu'da Yemen Hariç diğer tüm petrol ihracatçısı ülkelerin bu tür fona sahiptir (Tablo 2). Bu tür fonlar fiyat düşüşleri karşısında ekono-

mik aktivitelerin azalmasını engelleyebilir. Ancak yapılan uygulamalı çalışmalarda, Petrol ihraç eden ülkelerde fiyat istikrar fonlarının uzun dönemde fiyat düşüşleri karşısında etkili olmadıklarını, ekonomik yavaşlamayı durdurmadıklarını göstermiştir⁵.

Grafik 6. Petrol İhraç Eden Bölge Ülkelerinin Sahip Oldukları Fonların GSYİH'ya Oranı

Kamu Fonları/GSYİH, 2013



Kaynak: OPEC, 2014 ve SWFI, 2014 verilerinden yararlanarak yazar tarafından hesaplanmıştır

Tablo 3. : Ortadoğu'da Petrol İhraç Eden Ülkelerin Sahip Oldukları Fiyat İstikrar Fonları

| Ülke | Fon Adı | Varlıklar \$ Milyar | Başlangıç Yılı | Kaynak |
|-----------------|--------------------------------------------|------------------------|-------------------|------------|
| BAE | Abu Dhabi Investment Authority | \$773 | 1976 | Petrol |
| Suudi Arabistan | SAMA Foreign Holdings | \$757.2 | n/a | Petrol |
| Kuveyt | Kuwait Investment Authority | \$410 | 1953 | Petrol |
| Katar | Qatar Investment Authority | \$170 | 2005 | Petrol-Gaz |
| BAE | Abu Dhabi Investment Council | \$90 | 2007 | Petrol |
| Cezayir | Revenue Regulation Fund | \$77.2 | 2000 | Petrol-Gaz |
| BAE | Investment Corporation of Dubai | \$70 | 2006 | Petrol |
| BAE | International Petroleum Investment Company | \$65.3 | 1984 | Petrol |
| Libya | Libyan Investment Authority | \$66 | 2006 | Petrol |
| İran | National Development Fund of Iran | \$62 | 2011 | Petrol-Gaz |
| BAE | Mubadala Development Company | \$60.9 | 2002 | Petrol |
| Brunei | Brunei Investment Agency | \$40 | 1983 | Petrol |
| Irak | Development Fund for Iraq | \$18 | 2003 | Petrol |
| BAE | Emirates Investment Authority | \$15 | 2007 | Petrol |

Kaynak: SWFI

SONUÇ

Petrol fiyatları Ortadoğu Ekonomileri açısından özellikle 70'li yıllardan itibaren oldukça önemli bir parametre olmuştur. Petrol fiyatlarındaki artış, ülke ekonomilerin hızlı büyümesine yol açarken, düşüş ekonomik daralmaya yol açmıştır. Bu sadece bölgedeki petrol ihraç eden ülkeler açısından değil, diğer ülkelerinde ekonomik performansını etkileyen önemli bir faktördür. Son aylarda yaşanan fiyatlardaki gerilemeye karşılık OPEC ülkelerinin petrol arzını azaltmamam kararı alması bu sürecin devam edeceğini göstermektedir. Hali hazırda politik istikrarsızlık ve güvenlik sorunları ile boğuşan bölge ülkelerinde büyüme ve bütçe açıkları üzerinde baskıları arttıracaktır.

Politik istikrarın olduğu Körfez Ülkelerinde petrol fiyatlarındaki düşüşün ekonomiye yayılma etkisi sahip oldukları Fiyat İstikrar Fonu'nun büyüklüğü nispetinde kısa süreli olarak engellenebilir. Ancak düşük fiyatların uzun süre devam etmesi durumunda fonlar etkinliğini kaybedecektir.

Petrol şokları karşısında en etkili mücadele ekonomik çeşitliliğin artırılması ve ekonominin tek ürüne bağlı olmaktan çıkartılmasıdır. Petrol ihraç eden Ortadoğu ekonomileri açısından bu çeşitliliğin oldukça düşük düzeydedir. Son dönemde Körfez ülkeleri gerçekleştirdikleri "Mega Projeler" sayesinde ekonomideki çeşitliliği arttırmaya çalışmaktadır. Ancak bu ülkelerde hala yüksek düzeyli petrol ve doğal-gaza bağımlılık devam etmektedir. Körfez ülkelerinin sahip oldukları fonlar nedeni ile fiyat düşmesinin etkisini kısa vadede azaltma şansına sahip oldukları söylenebilir. Bu nedenle bu ülkelerdeki etkilerin daha uzun sürede ortaya çıkacağı söylenebilir Ancak Yemen, Irak ve Libya gibi hem politik istikrarsızlık ve terör problemi ile karşı karşıya olan hem de petrole bağımlılığın çok yüksek olduğu ülkelerde fiyatlardaki azalışın sürekli olması, kamu harcamalarında azalmaya ve sürecin daha da kötüleşmesine yol açabilir

SONNOTLAR

- 1 Bu konuda örnekler için bakınız: Lyuba Lyulko, Obama wants Saudi Arabia to destroy Russian economy http://english.pravda.ru/world/asia/03-04-2014/127254-saudi_arabia_russia_obama-0/ Thomas Friedman, A Pump War? http://www.nytimes.com/2014/10/15/opinion/thomas-friedman-a-pump-war.html?_r=1
- 2 Bu konudaki uygulamalı çalışmalar için bakınız: Yardıncıoğlu-Gülmez (2013), Berument vd. (2010), Elmi ve Cahadi(2011), Emami ve Adibpour (2012),
- 3 Petrol İhracatçısı Ülkeler, Suudi Arabistan, İran, Irak, BAE, Bahreyn, Umman, Yemen, Katar, Cezayir, Libya, Kuveyt
- 4 Petrol İthalatçısı Ülkeler, Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye, Tunus, Fas, Sudan
- 5 Bu konuda ile ilgili bakınız, Asik (2013) ve Sugawara (2014)

KAYNAKÇA

- Asik, G. A. (2013), "Stabilization Funds in Oil-Rich Countries and Fiscal Policy: (A)cyclicity?" LSE Job Market Paper, October,2013
- Berument H. , N.Ceylan, N. Dogan(2010), "The Impact of Oil Price Shocks on the Economic Growth of Selected MENA Countries" *The Energy Journal*, Vol. 31, No. 1, 150-176,
- BP (2014), Statistical Review of World Energy 2014
- Ftiti, Z.-K. Guesmi ve F. Teulon (2014), "Oil Shocks and Economic Growth in OPEC countries" IPAG Business School, Working Paper No: 2014-064.
- Hamdi H., R.Sbia(2013)," Dynamic relationships between oil revenues, government spending and economic growth in an oil-dependent economy", *Economic Modelling*, Volume 35, September 2013, Pages 118-125
- Husain A.M., K. Tazhibayeva, A. T. Martirosyan (2008), "Fiscal Policy and Economic Cycles in Oil-Exporting Countries" IMF Working Paper WP/08/253.
- IMF (2014), Regional Economic Outlook, Middle East and Central Asia ,October, 2014
- OPEC (2014), Annual Statistical Bulletin, <http://www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/interactive/current/FileZ/Main.htm>
- Sugawara, N. (2014), " From Volatility to Stability in Expenditure: Stabilization Funds in Resource-Rich Countries" IMF Working Paper, WP/14/43
- SWFI (2014), The Sovereign Wealth Fund Institute, <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-profiles/>



Süleyman Nazif Sokak No: 12-B Çankaya / Ankara
Tel: 0 (312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr, orsam@orsam.org.tr